

Sociologia de la traducció¹

Oscar Díaz Fouces

Universidade de Vigo

Departamento de Traducción, Lingüística e Teoría da Literatura

Lagoas-Marcosende, s/n. 36200 Vigo (Pontevedra). Spain

fouces@uvigo.es

Data de recepció: 9/10/2000

Resum

L'autor presenta diversos encavalcaments dels estudis de traducció amb algunes especialitats i orientacions sociològiques, pel que fa als objectes d'estudi i les eines teòriques emprades: el concepte de norma, el de desviació, les fronteres simbòliques o les diverses aproximacions postestructuralistes. A partir de l'anàlisi d'aquests elements i d'altres que s'anuncien, s'apunta la possibilitat de prendre en consideració l'existència d'un nòdul interdisciplinari.

Paraules clau: sociologia del coneixement, sociologia del llenguatge, construccionisme social, sociologia de la traducció.

Abstract

The author presents several overlappings of Translation Studies with some sociological specialties and perspectives related to the object of study and the theoretical tools employed: the concepts of norm, deviation, the symbolic borders, and different post-structuralist approaches. Taking the analysis of these and the other elements mentioned as its starting point, the possibility of taking into account the existence of an interdisciplinary nodule is discussed.

Key words: sociology of knowledge, sociology of language, social constructionism, sociology of translation.

Sumari

Introducció	La construcció social de la realitat
Rols, normes i expectatives	Conclusió (i preliminars)
Processos socials i desviació	Bibliografia
Variació lingüística i fronteres simbòliques	

1. Aquest treball desenvolupa una part del marc teòric del projecte PB97-0670, del *Programa Sectorial de Promoció del Conocimiento*, del Ministeri de Ciència i Tecnologia.

Introducció

El 1972, James S. Holmes (1988: 71-73) proposava una tipologia de les diverses aproximacions possibles als estudis de traducció. Una d'elles, la que ací ens ocupa, designada amb el nom de *funcional*, no s'interessa per la descripció de les traduccions per elles mateixes, sinó per la de llur funció en el marc sociocultural que les acull. Per a Holmes, consistiria a preguntar-se, per exemple, per quin motiu un text (no) és traduït en un determinat lloc i en un cert moment, i per les conseqüències que se'n deriven. Com assenyala l'autor, aquesta mena d'investigacions apunta a la base d'una sociologia de la traducció o, més pròpiament, d'uns estudis de socio-traducció.

Holmes afirmava aleshores que la línia d'investigació de caire sociotraduclògic estava, en realitat, molt poc desenvolupada (i, és clar, molt menys que aquelles que s'orientaven cap al producte de la traducció). La meua opinió, uns quants anys després, no pot ser gaire més optimista. És evident que encara no podem parlar de l'existència d'uns estudis ordenats i sistemàtics de sociologia de la traducció, però sí d'un bon grapat d'aportacions, fragmentàries i disperses, cada cop més abundants, que intenten explorar la dimensió social de l'acte de mediació lingüística. La voluntat de recuperar algunes d'aquestes aportacions, i de posar-les en relació amb els seus referents en els estudis socials és, precisament, el motiu d'aquest paper.

Rols, normes i expectatives

En general, acceptem que un treball és sociològic quan s'ocupa dels problemes que sorgeixen en l'àmbit social, de classificar-los, d'explicar-ne l'origen i les transformacions, i de trobar-hi regularitats. Aparentment, la més restringida unitat d'observació del sociòleg serà la relació entre dues persones, la vinculació que hi existeix o, més exactament, la *interacció* que en resulta. D'altra banda, els científics socials accepten per principi l'existència de dos nivells d'anàlisi, dues aproximacions diferents als mateixos fenòmens socials. En primer lloc, el pla de la conducta dels subjectes, el pla de la interacció de les persones, el que correspon al nivell de l'anàlisi que anomenem *microsociològica*. En segon lloc, l'àmbit de la col·lectivitat, del medi ambient, de la totalitat social, tant si es tracta de civilització, de nació, de classe social o de família, que forneix els models comuns en què s'inspiren els subjectes pel que fa a l'orientació de l'acció. Corresponen al nivell de l'anàlisi *macrosociològica*.

Tenim, doncs, una primera aproximació a les característiques del treball sociològic. Sabem que el seu objecte d'atenció preferent el constitueix la interacció social, i que aquesta pot ser considerada atenent, si més no, a dos nivells d'abstracció, diferents però complementaris. La primera dimensió remet a la conducta dels subjectes. No els considera individus aïllats —ja que és assumit per principi l'exercici d'interactuar com a unitat d'observació—, ans al contrari, els estudia com a individus que han experimentat, en el transcurs de la seva vida, processos d'aprenentatge i d'interiorització dels elements socioculturals de llur medi ambient, i per

tant com a individus sotmesos als anomenats *processos de socialització*. Salvador Giner (1987: 78-79) defineix la socialització com el procés mitjançant el qual l'individu és absorbit per la cultura de la seva societat, de manera que, quan ha interioritzat els valors i la imatge d'una determinada estructura social, tendeix a contribuir a mantenir-la i a garantir-ne la reproducció.

No sembla que els estudis de traducció puguin restar aliens a aquesta mena de consideracions. Si més no, des de dos punts de vista. En primer lloc, hauran de considerar de quina manera influeixen els processos de socialització en l'activitat professional dels mediadors lingüístics. D'altra banda, hauran d'avaluar en quina mesura contribueixen els traductors i els intèrprets a mantenir la cultura i l'estructura social que els acullen. Quin paper reserva la societat, com a garantia del manteniment de les seves estructures, als mediadors?

Arribats en aquest punt, ens serà útil recordar el concepte d'*acció social*, en la descripció clàssica proposada pel sociòleg Talcott Parsons (1937). Els seus elements són els següents:

- En primer lloc, un *actor*, un individu motivat que cerca uns objectius.
- En segon lloc, per tant, l'*objectiu* cap a on tendeix.
- Com que els objectius no són triats per atzar, ni són assolits de manera automàtica, caldrà tenir en compte uns altres factors. D'entrada, la *situació*: l'actor ha de disposar dels mitjans necessaris per a assolir els seus objectius, i ha de superar obstacles per tal de fer-ho. Després, serà necessari considerar que la tria dels objectius, els instruments i els medis que calen per assolir-los es regulen per *estàndards normatius*, que subratllen el fet que tota acció té un caire bàsicament social, puix que està influïda per les *normes* que resulten de la interacció entre els individus.

Els aspectes que resulten de les interaccions són els papers socials, que anomenem *rols*, com ara el de professor, el de jutge o, és clar, el de traductor. Hem de tenir present que un únic rol no exhaurix totes les possibles interaccions d'un individu.

En el nucli del concepte de rol hi ha la noció d'*expectativa*. Els rols impliquen relacions normatives: una constel·lació d'expectatives sobre com s'han de comportar les persones. Aquestes expectatives poden estar codificades, com en el cas dels contractes o el dret penal, o poden restar implícites, simplement.

Gideon Toury (1980, 1995) ha analitzat la naturalesa i el paper de les normes en traducció. Parteix de la possibilitat de definir-les en el seu vessant sociocultural, com el subjecte d'un seguit de restriccions de diversa mena. Aquestes restriccions tenen a veure amb el text original, amb les diferències sistèmiques que manifesten les llengües implicades en el procés, així com les respectives tradicions textuals, i, fins i tot, amb les possibilitats i les limitacions de l'aparell cognitiu del mediador.

Per tant, la traducció pot ser considerada, en primer lloc, l'exercici d'un paper social, és a dir, una mena d'activitat que es desenvolupa d'acord amb les regles que una comunitat atribueix a les persones que la realitzen de manera habitual. En efecte, la idea d'allò que és una traducció (i, més encara, una traducció *fidel*) varia, de manera substancial, d'acord amb el context cultural, geogràfic o cronològic.

Toury proposa una classificació de les normes de traducció que comença per distingir entre *preliminars* i *operatives*, que caracteritza de la manera següent:

- a. Les normes preliminars inclouen dues menes de consideracions: les que fan referència a les *estratègies de traducció* (relacionades amb la tria de textos) i aquelles que s'ocupen de la *literalitat* (relacionades amb la tolerància envers determinades pràctiques, com la traducció per llengua interposada).
- b. Les normes operatives són aquelles que orienten les decisions que hom pren durant l'acte de traduir. Inclouen les *normes matricials*, que determinen el material lingüístic, la seva omissió, canvi de localització, o els criteris de segmentació textual. I també les *normes lingüísticotextuals*, que regeixen la tria de materials per construir el text d'arribada.

Toury insisteix en dues característiques de les normes: són específiques per a cada sector social i per a cada cultura; i són, alhora, essencialment canviants, de manera que és habitual que convisquin en un mateix moment diversos estrats normatius.

Complementa aquesta tipologia inicial una classificació que té en compte l'obligatorietat de les normes i l'acceptabilitat de les pautes de comportament que pretenen regular. Les *normes bàsiques* són obligatòries, per a tots els casos, per a una conducta determinada. Corresponen a la màxima pressió normativa, i el mínim marge de desviació admès. Les *normes secundàries*, les més comunes, presenten una pressió normativa menys intensa, i admeten una banda més ampla de comportament. Els *comportaments tolerats*, finalment, corresponen a la mínima intensitat normativa.

El model de Toury dissenya un interessant marc genèric per a l'estudi de les normes en traducció. Nogensmenys, aquesta categoria ha estat objecte d'uns altres tipus d'aproximacions, a cops elaborades a partir d'uns marcs teòrics més concrets, i orientades a descriure una altra mena d'activitats, de manera més específica. Cecilia Wadensjö (1998), per exemple, ha volgut aplicar el model teòric dissenyat per Erving Goffman (v. una síntesi del seu pensament a Wolff 1979: 19-105) a l'anàlisi de l'activitat dels intèrprets, entesa com un tipus especial d'interacció. Comença per distingir, com ho fa Goffman, tres aspectes de la noció de *rol*:

- El *paper normatiu* fa referència a les idees habitualment compartides a propòsit d'una certa activitat. El rol normatiu dels intèrprets queda reflectit en la manera com els professionals defineixen allò que és correcte en l'exercici de llur activitat. Es difon mitjançant els codis deontològics, els reglaments professionals i els programes de formació.
- El concepte de *paper típic* té en compte que les condicions en què s'ha de desenvolupar un rol determinat varien en el temps i en l'espai, de manera que els individus han de desenvolupar determinades estratègies per afrontar situacions típiques que les normes establertes no preveuen.
- En determinats casos, hi ha alguns aspectes de la conducta individual que no tenen a veure amb els papers normatius, ni tampoc amb els papers típics, sinó amb les circumstàncies específiques en què la situació es produeix, i amb l'es-

til propi de l'actor. Per exemple, en el cas dels intèrprets, l'entrada de noves persones, el decorat o el soroll determinen unes pautes de treball diferents. Es tracta del *paper d'actuació*. La saturació que pot arribar a provocar aquesta mena d'elements dóna lloc a allò que Bruce W. Anderson (1976) ha anomenat *sobrecàrrega de rol*.

L'anàlisi de Wadensjö s'ocupa de la interacció que té lloc mentre es desenvolupa l'activitat dels intèrprets. Es tracta d'una perspectiva microsociològica, que considera aspectes com la manera d'influir els mediadors sobre el progrés o el contingut de la interacció, de regular-la (contribuint a redistribuir els torns de paraula), o, fins i tot, de definir-la (com una consulta mèdica, o un interrogatori policíac, per exemple). És el moment de recordar que la feina dels intèrprets està subjecta, com la dels traductors, a uns aparells normatius que en regulen el desenvolupament correcte. La immediata accessibilitat de les normes que implica l'activitat dels mediadors orals, però, fa imprescindible una forta interiorització prèvia, que s'hauria de concretar en processos de socialització professional diferents.

També Theo Hermans (1991, 1996) coincideix a assenyalar la importància dels processos de socialització a l'hora d'interioritzar els aparells normatius, i introdueix una classificació que utilitza com a criteri la seva intensitat prescriptiva i l'origen dels elements que els conformen. És la següent:

- Les *convencions* són regularitats de conducta que apareixen com solucions a problemes recurrents de la interacció, i que arriben a generar expectatives d'actuació.
- Quan una convenció es manté operativa per un llarg període de temps pot esdevenir una *norma*. La manera d'actuar és diferent, però: les convencions descriuen les conductes esperades; les normes descriuen allò que cal fer.
- Quan la força prescriptiva de les normes creix cap a l'obligatorietat, esdevenen *regles*, formulades explícitament i, sovint, codificades i institucionalitzades.
- Quan la pressió que exerceix una regla és l'únic motiu per al seu compliment, esdevé un *decret*, imposat per una autoritat identificable i amb capacitat de coacció.

Amb uns criteris semblants (i una terminologia diferent), una altra estudiosa, Christiane Nord (1991) ha proposat una tipologia de les regularitats socials en la tasca dels mediadors:

- Les *regles* són engegades per alguna mena de poder legislatiu, i impliquen algun tipus de càstig, quan hom no les compleix. Un exemple general és el codi de circulació.
- Les *normes* son fixades en el marc d'un aparell de regles que ja existeix. La seva violació no té atribuïda cap sanció legal, però sí una percepció negativa. Nord les exemplifica amb les «conductes reproables», com assistir a un enterrament amb vestits cridaners.
- Les *convencions* són les realitzacions específiques de les normes. D'acord amb el filòsof del llenguatge John Searle, una conducta regular R dels membres d'un grup G, que participen en una mena de situació recurrent S, és una convenció

si tothom segueix R, tothom s'espera que tothom segueixi R, i tothom prefereix R. No estan formulades de manera explícita, sinó que resulten de les expectatives d'actuació dins d'un grup determinat, la qual cosa vol dir que tots els seus membres les hauran hagut d'adquirir i d'interioritzar en el procés de socialització. Adaptant per a la traducció les propostes elaborades per Searle, Nord distingeix dues menes de convencions: *regulatives*, que fan referència a la manera habitual d'encarar determinats problemes de traducció per sota del nivell textual (p. ex., la traducció dels noms propis, les notes o les citacions); i *constitutives*, que determinen allò que una comunitat accepta com a *traducció*, oposada a la *versió* i a l'*adaptació*. La suma de les convencions constitutives determina el concepte de traducció que preval en una comunitat determinada, allò que els usuaris esperen trobar en un text marcat pragmàticament com a traducció.

A partir de la proposta de Nord, Andrew Chesterman (1993) s'ha referit també als aspectes normatius de l'activitat dels mediadors. Segons Chesterman, hi ha dos agents que estan legitimats per a designar un text com a traducció: els mateixos traductors que el produeixen, i els seus receptors, quan l'accepten com a tal. Els estudis descriptius de traducció s'hauran de preocupar, per tant, de fer explícites les lleis que determinen que un text sigui acceptat com una traducció. No serà suficient determinar aquests principis d'una manera abstracta, que seria massa genèrica: es tracta de descobrir quin criteri permeten determinar quina traducció és una *bona* traducció.

Chesterman parteix de la distinció suggerida per Toury entre *lleis* i *normes*. Les lleis no serien prescriptives, ni directives. Es tractaria, en realitat, d'uns instruments teòrics que tindrien l'objectiu de predir la conducta dels mediadors, i d'explicar-la. Algunes lleis esdevindrien normes, de la mateixa manera que determinades pautes d'actuació poden esdevenir models de conducta en una comunitat. Les normes funcionen en virtut de llur existència com a constructe social, i de llur interiorització, per part dels individus. I operen, bàsicament, com a *expectatives*, relatives a la conducta i a les intencions dels altres, i a les expectatives dels altres sobre la conducta i les intencions pròpies. En aquest marc, Chesterman qualifica de normes les convencions de Nord (1991). I, així com Nord proposa distingir entre convencions regulatives i convencions constitutives, Chesterman parla de *normes professionals* i *normes d'expectativa*. El corpus de la pràctica dels professionals competents destil·la les *normes professionals*. Inclouen la necessitat de fer una anàlisi prèvia del text que cal traduir, o la de documentar-se sobre la matèria. Hi podem distingir tres subtipus: la *norma de responsabilitat*, un principi ètic que implica que el traductor ha de ser lleial amb l'autor de l'original, amb el responsable de l'encàrrec i amb els destinataris (cf. el concepte de *lleialtat*, formulat per Christiane Nord, 1991, i el de responsabilitat del traductor [*Translator Self-Concept*] de Kiraly 1995: 100); la *norma de comunicació*, que fa que els traductors tendeixin a optimitzar la comunicació entre l'autor de l'original, el responsable de l'encàrrec, i els destinataris; i la *norma de relació*, segons la qual els traductors han d'actuar de manera que s'estableixi una relació adequada entre el text original i el text traduït, que dependrà dels constreyniments que estipuli l'encàrrec.

Les *normes d'expectativa* són constituïdes per allò que els receptors s'esperen d'una traducció, així com per allò que consideren que s'ajusta als patrons textuais de la llengua d'arribada. Les normes d'expectativa, doncs, indiquen el tipus d'estratègia que els receptors d'una comunitat i d'una època determinades esperen que apliquin els traductors.

El concepte de norma i les seves extensions (regla, rol, convenció) han estat tractats per molts altres autors, l'opinió dels quals no podem recollir ací. Trobareu, en tot cas, una interessant discussió a Shäffner (1999). Per l'espai que hi hem dedicat, podria semblar que es tractés de l'únic instrument teòric d'arrel sociològica que té un lloc propi als Estudis de Traducció. De seguida veurem, però, que no és ben bé així.

Processos socials i desviació

La teoria de l'acció social de Parsons, a què fèiem referència més amunt, inclou un concepte complementari que ací també ens serà de gran utilitat. Es tracta de la *desviació*, entesa com el desenvolupament de resistències a la conformitat amb les expectatives socials. Si fins aquest moment havíem fet referència a les estructures normatives i a les regularitats de conducta que determinen, ara ens ocuparem justament de l'actitud contrària, de la violació d'aquests tipus de conducta. Aparentment, els conceptes de *visibilitat* i d'*invisibilitat* admeten una lectura molt suggeridora, a partir d'aquest model. Es tractaria només de posar rètols a les formes de desviació de les expectatives de rol. Segons opina Goffman (1961), la persona *desviada* és tan sols una víctima de l'elaboració i de l'aplicació de regles per part d'aquells que estan autoritzats per fer-ho, independentment de quines puguin ser les seves motivacions. Noteu que les crides a la insubmissió de Venuti (1995), la traducció postcolonial o la feminista, són formes de desviació només si s'accepten com a axiomàtics els estàndards normatius que desafien. Val la pena, doncs, que filem una mica més prim en la descripció de les situacions en què les normes no són respectades.

Podem començar amb un breu excurs per les bases teòriques de la sociologia del coneixement i, de manera més concreta, per la formulació de Peter Berger i Thomas Luckmann (1966). D'acord amb els seus pressupòsits, els éssers humans creen i després sustenten tots els fenòmens socials col·lectivament, mitjançant les pràctiques socials. En concret, mitjançant tres processos fonamentals: l'exteriorització, l'objectivació i la interiorització. *Exterioritzar* implica actuar de manera que la nostra acció repercuteixi sobre el món, crear algun artefacte, o donar lloc a una pràctica determinada. Un cop exterioritzada, l'acció entra en l'àmbit social, i es fa *objectiva* en guanyar un tipus d'existència factual equivalent a «la veritat»: ens sembla que existeix fora de nosaltres. Per a les noves generacions que arriben al món, aquesta acció i la seva repercussió són preexistents, de manera que en *interioritzar-les* passen a formar part de la seva consciència, i de la manera com conceben la naturalesa del món. És en aquest precís moment quan sorgeix, inevitablement, la necessitat de la *legitimació*, i s'han de destil·lar explicacions i justificacions per a l'ordre institucional (Berger & Luckmann, 1966: 121-163 i *passim*).

Després d'aquestes consideracions, ens podem tornar a ocupar de les conductes aparentment desviades a què ens havíem referit. En un article de 1993, Jean Delisle proposava un interessant exercici de comparació entre les actituds dels traductors medievals francesos i de les traductores feministes canadenques. Per al seu treball, aïllava cinc elements comuns a la manera de traduir d'ambdós col·lectius: l'apropiació del text de partida, la cerca de legitimitat, la intenció didàctica, la intervenció sobre la llengua i la visibilitat del traductor. Tant l'apropiació del text de partida com la intervenció sobre la llengua (el corol·lari de les quals és la visibilitat) impliquen una subversió de l'ordre establert. La cerca de legitimitat i la intenció didàctica es palesen en l'ús dels prefacis, les explicacions i les notes del traductor. Les traduccions *desviades* impliquen els tres processos socials que havíem presentat: l'exteriorització, que coincideix amb la gènesi del producte; l'objectivació, inherent a la naturalesa material de l'acte social que anomenem «traducció»; i la legitimitació, que fa possible la interiorització de l'acte social originari, i que el justifica per a les noves generacions.

És precisament en virtut del desafiament que suposen les conductes desviades que podem proposar tots aquests casos com a exemples d'*autoafirmació*. És la mateixa etiqueta que Judith Woodsworth (1996: 235) utilitza per a referir-se a l'ús de la traducció com a mecanisme per a promoure la identitat nacional.

Ens havíem ocupat fins ara, preferentment, dels aparells normatius, els models comuns en què s'inspiren els subjectes pel que fa a l'orientació de l'acció, i doncs, del nivell de l'anàlisi *macrosociològica* que havíem presentat al començament d'aquest treball. De manera complementària, havíem assenyalat que els individus socialitzats contribueixen al manteniment de la cultura i l'estructura social del seu entorn. Les paraules de Woodsworth volen fer notar que els traductors i els intèrprets contribueixen també a (re)crear aquella mateixa cultura i aquella mateixa estructura social. En el treball citat més amunt, es refereix a la manera com la traducció ha servit per a estimular el desenvolupament de la llengua escocesa i del retoromànic i, per tant, per a bastir els referents simbòlics (i materials) de les comunitats lingüístiques respectives. Val a dir que la llengua, com a sistema semiòtic més representatiu del concepte de Cultura, ha estat un dels àmbits d'intersecció més fecund entre els estudis socials i els estudis de traducció. Ho veurem a l'apartat següent.

Variació lingüística i fronteres simbòliques

La diferència entre el plantejament lingüístic i el sociolingüístic dels fets de llengua està en què, mentre l'objecte teòric és en el primer cas el sistema lingüístic com a tal, el segon s'ocupa de la llengua com a institució social. La sociolingüística s'interessa per la covariació sistemàtica entre estructura social i estructura lingüística, intentant fer explícites les eventuais relacions causals. Joshua Fishman (1976) distingeix encara una *sociologia aplicada del llenguatge*, amb diversos àmbits d'actuació. Els més significatius serien, en la seva opinió, l'ensenyament de llengües, la política lingüística, la creació i revisió de sistemes d'escriptura, l'al·fabetització i, és clar, els treballs relacionats amb la traducció. En aquest darrer

àmbit, Fishman fa notar l'especial sensibilitat cap a les formes de variació social i de variació funcional del llenguatge que han de posseir els professionals i els estudiosos de la mediació lingüística, entre els quals esmenta Catford (1965) i els traductors bíblics.

Precisament entre els traductors bíblics hi ha l'investigador que probablement ha dedicat més treballs a explorar les relacions entre sociolingüística i traducció, Eugene Nida (1986 i 1993, entre altres). Tanmateix, l'aportació sociolingüística d'aquest autor està subordinada al seu concepte d'*equivalència dinàmica*, i es pot resumir en la necessitat d'ajustar el text d'arribada (el missatge que vehicula el text d'arribada, per ser més precisos) a les característiques del marc sociocultural que l'acull. Cal tenir present que aquesta perspectiva implica una certa visió revolucionària de la traducció de textos religiosos, ja que suposa legitimar l'alteració formal del missatge diví per tal de garantir-ne el contingut (encara que el paper del traductor continuï limitat al de mer vehicle de la paraula divina).

Partint d'uns pressupòsits semblants, Maurice Pergnier (1978) prefigura un programa d'investigació molt més ambiciós en *Les fondements socio-linguistiques de la traduction*. Pergnier posa en relació la doble naturalesa del llenguatge, sistema i institució social, amb la distinció saussureana entre *langue* i *parole*. A partir d'aquí, conclou inevitablement que interrogar-se sobre la naturalesa social del llenguatge és tant com interrogar-se sobre la naturalesa dels fets socials en general, remetent l'objecte particular de la sociolingüística (crec que també la que s'aplica a la traducció) al marc de la sociologia general.

En general, aquestes aportacions tenen a veure amb la manera com la dimensió sociolingüística condiona el procés de traduir, en forçar una anàlisi del context situacional i eventualment alteracions formals, procurant d'aconseguir l'equivalència més aproximada en la llengua (i la cultura) d'arribada. Hi ha, però, tot un seguit de consideracions diferents, a propòsit del paper del mediador com a agent social, des d'una perspectiva sociolingüística. Ens en pot proporcionar una primera pista l'exemple proposat per Woodsworth, que hem citat una mica més amunt. Recordem que es referia al paper de la traducció com a mecanisme per estintolar les comunitats de llengües subordinades, com l'escocès o el retoromànic. L'autora constata, prou enraonadament, que les traduccions de l'anglès a l'escocès poden semblar innecessàries (ja que tots els escocesos són competents en anglès), però estan connotades amb un altíssim valor simbòlic. Karl Vossler, en un assaig intitulat «La comunitat lingüística com a comunitat de mentalitat» s'havia referit a aquesta mena d'actuacions amb les paraules següents:

Sucede a veces que los soberanos de dos naciones se valen, en las reuniones, de manera meramente representativa, de un intérprete, aunque no sea este en absoluto necesario para el mutuo entendimiento, es decir, aunque los dos entiendan y dominen la lengua nacional del otro. En este caso, la interpretación y la traducción, superfluas, molestas y quizás incluso un estorbo, se hacen porque ambas lenguas quieren ser representadas y reconocidas en un aspecto, como poseedoras de idénticos derechos. Se traduce con motivo de la demostración de la legitimidad nacional [...] (Vossler, 1925; *apud* López García [ed.] 1996: 356).

Més important encara: per a alguns autors la traducció és un element clau en la definició d'unitats lingüístiques. D'acord amb John E. Joseph (1987: 6), la *intertraduïbilitat* és un dels requisits de la llengua estàndard: una llengua ha de ser susceptible d'intertraducció (i objecte regular d'intertraducció) amb altres llengües reconegudes com a tals. Dit d'una altra manera: només acceptem d'incloure en la categoria de llengües aquelles varietats lingüístiques de les quals es tradueix —i a les quals es tradueix— d'una manera regular. En conseqüència, si l'exercici de traduir i d'interpretar marca distàncies entre les comunitats humanes i serveix per a delimitar les llengües diferents, la conclusió lògica i paradoxal és que la mediació lingüística és una de les fronteres simbòliques més eficients entre els diferents grups humans.

És clar que es poden detectar moltes més interseccions entre la sociologia del llenguatge i els estudis de traducció. No deixa de tenir sentit, en realitat, si tenim present l'encavalcament dels objectes teòrics (els instrumentals, si més no) entre ambdós àmbits de coneixement. Tots dos parteixen de la consideració de la llengua en ús i no d'estructures fossilitzades, i d'assumir que els fets de llengua no són monolítics, que no resten inalterables més enllà del context. Aquests són, també, alguns dels trets més significatius d'una orientació recent dels estudis sociològics que coneixem amb el nom de construccionisme social. Ens n'ocuparem tot seguit.

La construcció social de la realitat

D'acord amb Viven Burr (1995 i *passim*), podem considerar construccionista qualsevol posició fonamentada en dos o més dels principis següents (que podem posar en relació amb els apuntaments sobre la sociologia de Berger & Luckman que presentàvem més amunt):

1. Les veritats generalment acceptades han de ser qüestionades.
2. Cal tenir present l'especificitat històrica i cultural del coneixement.
3. Els processos socials sustenten el coneixement.
4. El coneixement i l'acció social són inseparables.

La concepció postestructuralista del llenguatge, que és a la base del construccionisme social, parteix de la insuficiència del principi saussureà de l'estabilitat del significat i mena a les seves últimes conseqüències l'axioma estructuralista de l'arbitrarietat del signe lingüístic. El llenguatge no és un sistema de signes en el qual els significats han estat ratificats per tots els parlants, sinó l'escenari de la interacció social, canviant i mutable. Per tant, el llenguatge estructura la nostra experiència del món, i els conceptes que utilitzem no en són anteriors: és el llenguatge que els fa possibles. Per al construccionisme, parlar equival a construir el món, i fer ús del llenguatge és, en conseqüència, una forma d'acció social.

El construccionisme social apareix en un context marcat pel postmodernisme, per al qual el món no pot ser explicat apel·lant a sistemes globals de coneixement. No hi ha lectures unívokes de la creació artística, puix que totes les possibles interpretacions són vàlides i el propòsit de l'autor és irrellevant. El mateix principi és aplicable a l'anàlisi social: no hi ha estructures subjacents que puguin ser descobertes, i que puguin guiar l'acció o determinar el canvi social.

Crec que val la pena intentar relacionar aquesta perspectiva amb l'interès per estudiar les normes de traducció com un reflex de la seva dimensió social i inter-subjetiva, de què ens hem fet ressò en els primers apartats d'aquest paper. Com ja havíem vist, una norma no es més, en realitat, que una noció socialment compartida sobre allò que és correcte.

Ens havíem referit a la manera com el postestructuralisme duu als últims extrems l'axioma estructuralista de l'arbitrarietat del signe lingüístic. Per a Saussure, la relació entre significat i significat, tot i que arbitrària, implica l'existència d'un vincle indissoluble entre tots dos. El postestructuralisme, en canvi, afirma que el punt de referència dels significats (les paraules) no és fix, sinó mutable. Per tant, les mateixes paraules poden significar coses diferents segons qui les utilitza, en quin moment i en quines circumstàncies. En realitat, el significat d'una paraula només podria ser determinat de manera retrospectiva, quan la resta de paraules n'han format el context. Més encara: com afirma Jacques Derrida, els significats només aconsegueixen significar mitjançant uns altres significats. Quan consultem en un diccionari el significat d'una paraula, allò que trobem són uns altres significats, que remetem per la seva banda a nous significats, i així fins a l'infinit. Els significats estableixen una cadena que difereix infinitament el significat. Derrida va encunyar el terme de *différance* per referir-se a la combinació de *diferència* i *diferiment* que és present en aquesta regressió infinita del significat. Des d'aquesta perspectiva, els signes (i especialment l'escriptura, els signes escrits) són només agents que ajornen la presència de llurs referents, substituïts secundaris i provisoris. I, si en la relació signe-referent el primer és vist només com a substitut d'allò a què fa referència, en la relació traducció-original, l'original passa a ocupar el lloc del referent, del significat. Com conclou Rosemary Arrojo:

Nessa posição ingrata de simulacro, de representante inadequado do «original» em outra língua, em outro tempo e em outra cultura; nessa função de **agente de adiamento** e de **desvio** a que se recorre quando não se tem acesso à matriz «original», toda tradução é também necessariamente **secundária** e **provisória**. (Arrojo, 1992: 58)

D'aquesta constatació derivarien, precisament, els prejudicis sobre la feina del traductor i la impossibilitat de la seva tasca: ser *invisible* i, alhora, posar-se en la pell de l'autor que tradueix sense deixar de ser ell mateix, ser l'original sense deixar de ser un signe.

El sistema d'oposicions binàries, un bon exemple del qual seria el parell traducció/original, respon per Derrida a la recerca incessant d'un nivell de coneixement que s'escapi de la relativitat i la finitud humanes. Unes oposicions a les quals un dels elements, en aquest cas l'original, manté una posició predominant. Tanmateix, tampoc l'original —com a compost de signes, i signe ell mateix— escapa a la condició de provisional i substitutiu. El pensament derridià, la *de(s)construcció*, parteix precisament de la voluntat d'eliminar aquesta mena de distincions bàsiques, tradicionalment considerades invulnerables. Pel que a nosaltres ens afecta, en posar en quarantena la distinció entre paraules i conceptes, significants i significats, entra

en crisi el que havia estat considerat l'objecte propi de la traducció: bandejar els significants i preservar els significats (Arrojo, 1992: 60-61).

Tornem ara al problema del significat. Ens havíem referit fa un moment a la manera com un significat remet a uns altres significants. La conseqüència més evident és que el significat d'una paraula està en les altres paraules, precisament en aquelles que no hi són, en tot el que hi és absent. La *deconstrucció* d'un text suposa, per a Derrida, una lectura que en faci palesa la construcció, a partir, precisament, dels elements que hi són absents. No semblarà estrany, per tant, que l'aplicació de la deconstrucció a l'anàlisi dels discursos dominants estigui investida d'un especial interès. Aquest és el cas, evidentment, del discurs de la desigualtat sexual. També Rosemary Arrojo se'n fa ressò, de la hipotètica equivalència entre «masculí» i «original», d'una banda, i «femení» i «traducció», de l'altra. Un fet que, segons opina, explica que la feina de traduir hagués estat associada tradicionalment a la mà d'obra femenina. La traducció feminista postestructuralista suposa una rebel·lió contra el discurs dominant, una subversió contra la naturalesa submissa i *fidel* que podria esperar-se de les traductores. No és pas per casualitat, certament, que el títol de l'obra recent d'una traductora feminista (Suzanne de Lotbinière-Harwood) sigui precisament *Re-Belle et Infidèle*, que parafraseja el rètol de *Ménage* i se l'apropia.

En un article de 1997, Sherry Simon es feia ressò de l'existència de tres realitats *post*: postestructuralisme, postcolonialisme i postmodernisme. En la seva opinió, el postestructuralisme emfasitza la capacitat del llenguatge per construir, més que no pas reflectir la realitat. El postmodernisme posa l'accent en el reciclat de material cultural, en un univers en què la novetat absoluta és un fenomen certament rar. El postcolonialisme, finalment, se centra en l'anàlisi de les relacions de poder que mediatitzen els intercanvis culturals moderns, i les fa explícites. Com també ens recorda Simon, en les seves traduccions del bengalí a l'anglès, Spivak manté en italià i en anglès les formes que ja apareixien en aquesta llengua en la versió bengalina, com una manera de cridar l'atenció sobre el «llegat cultural» anglès en el bengalí vernacular (Simon, 1997: 470), com una manera de posar en relleu la presència de l'Altre, les interferències que produeix, i, en el fons, de la manera com els desequilibris de força (i de cultura) es manifesten.

Sembla clar que tots tres «post» poden posar-se en relació amb el marc genèric del construccionisme social, la relativitat que determina i la crisi de les formes de pensament tradicional que suposa, en dinamitar els fonaments de les veritats tradicionalment establertes.

Conclusió (i preliminars)

Les aportacions que aquí hem presentat són una mostra (desitgem que significativa) del conjunt dels treballs que, elaborats des dels estudis de traducció, utilitzen eines teòriques pròpies dels estudis socials (o, si voleu, les comparteixen). No exhaurim, però, la nòmina de tots els que presenten unes característiques semblants. Vegem-ne alguns exemples.

Erkka Vuorinen i Akio Fujii han aplicat a la traducció el concepte de vetlla d'accés (*gatekeeping*), formulat als anys quaranta per Kurt Lewin des de la psicologia social (i recuperat per a la sociologia de la comunicació), que ja és imprescindible per a analitzar la tasca dels traductors que participen en el procés d'elaboració de notícies (el *newsmaking*).

Andrew Chesterman ha gosat apropiarse el concepte de *meme* dissenyat per Richard Dawkins (*The Selfish Gene*, 1989) en el marc de la sociobiologia, seguint els passos d'Oswald Wilson (*Sociobiology: the New Synthesis*, 1975). Hi ha bastit una felicitosa metàfora del paper dels traductors i l'ha emprat per fer una anàlisi revolucionària dels tòpics més recorrents a la Teoria de la Traducció.

Miriam Shlesinger i Brian Harris han provat d'estendre el concepte de norma de traducció a la interpretació. Annie Brisset s'ha ocupat de bastir una sociocrítica de la traducció. I Daniel Gouadec ha intitulat un llibre recent (que culmina treballs anteriors), de manera significativa, *Sociologie de la Traduction*, encara que el contingut respon a una anàlisi particular, i no pas a un marc general. Els estudiosos que s'adscriuen a la *Teoria dels Polisistemes* i l'*Escola de la Manipulació* es mouen en àmbits teòrics fàcils de conciliar amb la investigació sociològica (si és que no en formen part, directament).

A la vista de tot l'anterior (i de tot el que ací només s'insinua), ens sembla legítim de formular dues hipòtesis de treball, per cloure aquest paper. D'acord amb la més arriscada, convindria discutir la conveniència d'incloure els estudis de traducció (si més no, una de les seves branques) en l'àmbit de les ciències socials, amb totes les conseqüències, científiques i acadèmiques que això comportaria. Si seguïem la hipòtesi més moderada, en tindríem prou de constatar que existeix un incipient bloc interdisciplinari on s'encavalquen totes dues àrees de coneixement, i que, en tot cas, valdria la pena d'explorar-lo en profunditat, per tal d'aprofitar-ne el màxim de recursos. La nostra feina, però, s'acaba amb l'exposició dels fets. Ara, com sempre, caldrà que triï el lector.

Bibliografia

- ANDERSON, R.B.W. (1976). «Perspectives on the Role of Interpreter». A BRISLIN, R.W. (ed.). *Translation. Applications and Research*. Nova York-Sidney-Toronto: Gardner Press Inc., p. 208-228.
- ARROJO, R. (1992). «A tradução passada a limpo e a visibilidade do tradutor». *Trabalhos em Lingüística Aplicada*, 19, p. 57-73.
- BERGER, P.; LUCKMANN, T. (1966). *The Social Construction of Reality*. [Trad. esp. de S. Zuleta. 1983 (1968) Buenos Aires: Amorrortu.]
- BURR, V. (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. Londres i Nova York: Routledge. [Trad. cat. de M. López Arnabat. 1997. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya/Edicions Proa.]
- CATFORD, J.C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford University Press.
- CHESTERMAN, A. (1993). «From "Is" to "Ought": Laws, Norms and Strategies in Translation Studies». *Target* 5(1), p. 1-20.
- DELISLE, J. (1993). «Traducteurs médiévaux, traductrices féministes: une même éthique de la traduction?». *TTR* 1(6), p. 203-230.

- FISHMAN, J. (1976). «The Sociology of Language: an interdisciplinary social science approach to language in society». A FISHMAN, J. (ed.). *Advances in the Sociology of Language*. Vol. II. La Haia: Mouton, p. 217-404.
- GINER, S. (1985). *Sociología*. Barcelona: Nexos. [Cit. per ³1987.]
- GOFFMAN, E. (1961). *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Nova York: Doubleday.
- HARRIS, B. (1990). «Norms in Interpretation». *Target* 2(1), p. 115-119.
- HERMANS, T. (1991). «Translational Norms and Correct Translations». A VAN LEUVEN-ZWART, K.; NAAIKENS, T. (eds.). *Translation Studies: The State of the Art. Proceedings of the First James S. Holmes Symposium on Translation Studies*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi, p. 155-169.
- (1996). «Norms and the Determination of Translation. A Theoretical Framework». A ÀLVAREZ, R.; VIDAL, M.C.Á. *Translation, Power, Subversion*. Clevedon/Filadèlfia/Adelaida: Multilingual Matters.
- HOLMES, J. (1972). «The Name and Nature of Translation Studies». [Cit. per 1988. *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi.]
- JOSEPH, J.E. (1987). *Eloquence and Power. The Rise of Language Standards and Standard Languages*. Londres: Frances Printer.
- KIRALY, D.C. (1995). *Pathways to Translation. Pedagogy and Process*. Kent i Londres: The Kent State University Press.
- LOTBINÈRE-HARWOOD, S. de (1991). *Re-Belle et Infidèle. La traduction comme pratique de réécriture au féminin. The Body Bilingual. Translation as a Rewriting in the Feminine*. Toronto: Women's Press.
- NIDA, E.A. (1986). «Sociolinguistics and Translating». A FISHMAN, J. (e.a.). *The Fergusonian impact*. Berlín-Nova York-Amsterdam: Mouton, p. 471-477.
- (1993). «The Sociolinguistics of Interpreting». *Sendebär*, 4, p. 19-27.
- NORD, C. (1991). «Scopos, Loyalty, and Translational Conventions». *Target* 3(1), p. 91-109.
- PARSONS, T. (1937). *The Structure of Social Action*. McGraw-Hill. [Trad. esp. de J.J. Caballero i J. Castillo 1968. Madrid: Guadarrama.]
- PERGNIER, M. (1978). *Les fondements socio-linguistiques de la traduction*. [Cit. per ²1993 a Presses Universitaires de Lille.]
- SHÄFFNER, C. (ed.) (1999). *Translation and Norms*. Clevedon: Multilingual Matters.
- SHLESINGER, M. (1989). «Extending the Theory of Translation to Interpretation: Norms as a Case in Point». *Target* 1(19), p. 111-115.
- SIMON, S. (1997). «Translation, Postcolonialism and Cultural Studies». *Meta* XLII (2), p. 462-477.
- TOURY, G. (1980). *In Search of a Theory of Translation*. Tel-Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- (1995). *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam/Filadèlfia: John Benjamins.
- VENUTI, L. (1995). *The Translator's Invisibility. A history of translation*. Londres i Nova York: Routledge.
- VOSSLER, K. (1925). «Sprachgemeinschaft als Gesinnungsgemeinschaft» [«La comunidad lingüística como comunidad de mentalidad»], subepígraf 6 del cap. «Die sprachlichen Gemeinschaften» [«Las sociedades lingüísticas»]. A *Geist und Kultur der Sprache*. Heidelberg: Carl Winter, 194-219. [Cit. per la trad. esp. a D. López García (ed.) 1996. *Teorías de la Traducción. Antología de textos*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha.]

- WADENSJÖ, C. (1998). *Interpreting as Interaction*. Londres i Nova York: Longman.
- WOODSWORTH, J. (1996). «Language, Translation and the Promotion of National Identity: Two Text Cases». *Target* 8(2), p. 211-238.
- WOLF, M. (1979). *Sociologie della vita quotidiana*. L'Espresso. [Cit. per la trad. it. de S. Gavira, rev. de C. Peña-Marín 1982. Madrid: Cátedra.]